

Obeziteye Karşı Kamu Politikasını Gerektiren Nedenler

 ULVİ SANDALCI^a

Geliş Tarihi: 10.09.2019 | Kabul Tarihi: 21.01.2019

Öz: Obezite tüm dünyada yaygın olarak görülen bir hastalık olup ekonomik, sağlık ve sosyo-psikolojik birçok soruna neden olmaktadır. Obezitenin neden olduğu bu sorunlar dışsallıklar, erdemsiz mallar, tutarsız zaman tercihleri ve eksik bilgi nedeniyle piyasada kendiliğinden çözülememektedir. Bundan dolayı kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu politikaları yoluyla negatif dışsallıkların azaltılması, bireylerin obezite hastalığı ve obeziteye neden olan gıdalar hakkındaki bilgilerinin artırılması, zaman tercihlerinin uzun vadede fayda sağlayacak şekilde tasarlanması ve obezitenin erdemsiz mal olarak kabul edilip ona göre önlemler alınması sağlanmaktadır. Çalışmanın amacı obezite hastalığına karşı kamu politikası gerekliliği ile nedenlerini incelemektir. Bu kapsamda obezite hastalığı alanında piyasanın etkin işlemediği ve obezite ile etkin mücadelede kamu politikalarının gerekli ve önemli olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, kamu politikası, dışsallıklar, eksik bilgi, erdemsiz mallar.

^a Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü
ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

Reasons to Public Policy against Obesity

Abstract: Obesity is a common disease worldwide and causes many economic, health and socio-psychological problems. These problems caused by obesity cannot be solved spontaneously in the market due to externalities, demerit goods, inconsistent time preferences, and missing information. Therefore, public policies are needed. Reducing negative externalities through public policies, increasing the knowledge of individuals about obesity disease and food causing obesity, designing time preferences to be beneficial in the long term, and obesity is accepted as demerit goods and measures are taken accordingly. The aim of the study is to examine the reasons and the reasons of public policy against obesity. In this context, it has been reached that the market is not functioning effectively in the area of obesity disease and public policies are necessary and important in the effective struggle against obesity.

Keywords: Obesity, public policy, externalities, missing information, demerit goods.

© Sandalci, Ulvi. "Obeziteye Karşı Kamu Politikasını Gerektiren Nedenler." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019), 459-478.

Giriş

Obezite ölümcül derecede sağlık sorunlarına neden olan ve dünyada hızla yayılan önemli bir toplumsal halk sağlığı sorunudur. Dünya sağlık örgütü tarafından en riskli 10 hastalık arasında sayılan ve bulaşıcı olmayan hastalıklar arasında sigaradan sonra en fazla ölümlere neden olan obezite bunların yanında ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok soruna da neden olmaktadır. Özellikle obezitenin dünya genelinde daha fazla yaygınlık kazanmasıyla birlikte hastalığın doğrudan ve dolaylı maliyetlerinde önemli artışlar meydana gelmiş ve ülke bütçelerinde önemli gider payları oluşturmaya başlamıştır.

Obezite hastalığının neden olduğu başta sağlık olmakla birlikte ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla mücadelede devletler kamu politikaları geliştirmeye başlamıştır. Devletlerin obezite ile mücadelede kamu politikalarına başvurma nedenleri arasında genel itibariyle, dışsallıklar, eksik bilgi, erdemsiz mallar, tutarsız zaman tercihleri sayılabilmektedir. Nitekim obezite hastalığıyla ilgili veya obeziteye neden olan gıdalar ve içerikleri ile ilgili bireyler eksik bilgiye sahip olmakta, obezite nedeniyle ortaya çıkan ek maliyet obez olmayan bireylere de yükleneceği için negatif dışsal maliyet ortaya çıkmakta, obezite neden olduğu birçok toplumsal sorun nedeniyle erdemsiz mal olarak görülmekte ve bireyleri obezitenin cari dönemde neden olduğu fayda ile orta ve uzun vadede sağlıklarında neden olacağı olumsuzlukların maliyeti arasında tutarsız tercihlerde bulunabilmektedir. Tüm bu sayılan hususlar serbest piyasada görünmez bir el tarafından kendiliğinden çözülemediği için kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın amacı obezite ile mücadelede zorunlu olan kamu politikalarının nedenlerini ve bu politikaların işlevlerini inceleyerek literatüre katkı sunmaktır. Bunun için öncelikli olarak kamu politikalarının obezite ile mücadelede neden gerekli olduğu araştırılmıştır. Sonrasında ise bu kamu politikalarından dışsallıklar, eksik bilgi, erdemsiz mallar ve tutarsız zaman tercihleri incelenerek değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Obezite ile Mücadelede Kamu Politikası Gereklere

Halk tarafından yönetme yetkisi verilen siyasî iktidarların temel görevi, idare ettiği ülke vatandaşlarının istekleri doğrultusunda kararlar vererek uzlaşma zemini oluşturmak ve toplumun farklı kesimleri arasındaki uyumsuzlukları gidermektir. Siyasî iktidarların bu temel görevi yerine getirmelerinin temel çıktılarında biri kamu politikasıdır. Devletlerin hareket kabiliyetinin belirlendiği ve toplumdaki birçok aktörün müdahil olmak istediği kamu politikalarının arka planında, kamusal düzeni tesis ederek halkın sorunlarını çözebilme arzusunun olduğu söylenebilir. Bu da ancak siyasî iktidarların halkın sorunlarına veya isteklerine ilişkin bir farkındalığa sahip olmalarını gerektirmektedir (Levander, 2009: 66).

Hükümetlerin halkın isteklerinin farkında olması sonucunda kamu politikalarının ortaya çıkışı, sosyo-ekonomik gelişmelerden ve toplumdaki farklı aktörlerin çıkar ilişkilerinden etkilenmekte ve buna göre şekillenmektedir. Kamu politikalarını bir araç olarak kullanan toplumsal sorunların ortaya çıkışı, ülkedeki siyasî sisteme, sosyo-ekonomik yapı ve gelişmeye bağlı olarak farklılık göstermektedir (Çevik ve Demirci, 2008: 62). Her ülkede farklı amaç ve araçlarla kullanılan kamu politikaları, toplumsal ihtiyaçların birçok alanda kendini göstermesiyle çok büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Hükümetler kamu yararı ve ulusal çıkarları dikkate alarak, eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik, adalet, savunma, dış ilişkiler, dış ticaret ve vergi politikalarına kadar çok geniş bir alanda farklı kamu politikaları uygulamaktadırlar (Dye, 1987: 34-39). Bu tercihlerin ana amacı toplumsal refahı yükseltmek ve bu yüksek refahı sürdürebilmektir. Devletler bu amacı gerçekleştirmek için dönemler itibarıyla çeşitli politika tercihlerinde bulunmuş, politika görüşlerine ilişkin ortaya çıkan ana akımlardan etkilenmiştir.

Düşünce alanında ortaya çıkan kamu politikalarına ilişkin görüşler hükümetlerin faaliyetlerini etkileyerek toplumsal refahın artması/azalmasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle ekonomik alanda devletin görevlerinin ne olması ve hangi sı-

nırlar içerisinde kalması gerektiği ile ilgili ortaya atılan düşünceler kamu politikalarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu görüşlere uygun olarak kamu politikaları bezen çok sınırlı düzeyde yürütülmüş bazen de bu politikalar neticesinde kamu, piyasanın büyük bir kısmının hâkimi konumuna yükselmiştir (Parsons, 1995: 28-32).

Nitekim klasik iktisat teorisi, piyasa görünmez bir el tarafından kendiliğinden etkin bir şekilde işlediği için devlet müdahalesine karşı iken, Keynesyen iktisat teorisi piyasanın kendiliğinden etkin bir şekilde işleyemeyeceği için devlet müdahalesinin şart olduğunu ileri sürmektedir. Bu teorilerden ilkinde devlete çok sınırlı düzeyde görevler yüklenilirken ikinci teoride devletin görevleri genişletilmiştir. Bunlar gibi birçok düşünsel teoriler çerçevesinde zaman zaman ülkeden ülkeye farklılık gösterse de bazı ekonomilerde devlete daha az görev verilerek kamu politikaları sınırlanırken, bazı ekonomilerde devlete daha fazla görev verilerek kamu politikalarının alanı genişletilmiştir.

Günümüzde ise devletin konumuyla ilgili olarak nitelendirilen ana düşünce, toplam ekonomi sadece özel kesimden oluşsa, kamusal mal üretilmeyip bütün ekonomi sadece özel mallardan oluşsa bile, mutlak olarak devletin bir görevi olacaktır ekseninde şekillenmektedir. Bu görev de piyasaların sorunsuz bir şekilde işlemesini ve kaynakların etkin bir şekilde dağıtımını sağlamaktır. Bu sayede temel amaç olan sosyal refahın maksimize edilmesi sağlanmış olacaktır. Piyasaların görünmez el yardımıyla etkin ve sorunsuz bir şekilde işleyeceği modeli, liberal iktisadın temellerini kuran Adam Smith tarafından ortaya atılmış olsa da, burada da devletin bir görevi vardır. Öyle ki, Adam Smith'in modelinde yer alan 'bekçi devlet' bu görevi ihtiva etmektedir. Ancak günümüzde, artık, piyasaların görünmez el vasıtasıyla kendiliğinden otomatik olarak işleyeceği ve kaynakları en az maliyetle etkin bir şekilde dağıtılacağı doğal yapılar yerine, birer sosyal kurum olduklarını belirten birçok görüş vardır (Kirmanoğlu, 2007: 108).

Düşünce alanında ortaya çıkan yeni akımlarla birlikte artık

devletin tamamen piyasadan soyutlandığı veya devletin piyasaya tam hakim olduğu iktisadi görüşler yerine görevleri belirli sınırlar içerisinde çizilen ve ekonomik yapıda oluşabilecek kırılmalara olabildiğince hızlı ve etkili cevap verebilecek karma ekonomik modeller benimsenmektedir. Piyasanın artık tek başına görünmez bir el tarafından düzenlenmediği ve tek başına bırakıldığında piyasa aksaklıklarının ortaya çıktığı yaşanan ekonomik krizlerle doğrulanmıştır. Bunun önüne geçebilmek için devletin piyasanın etkin olmadığı alanlarda müdahalesinin olması gerektiği özellikle piyasa ekonomisinin tek başına optimumu sağlamaktan uzak olduğu ve bu nedenle kamu politikalarına gerek olduğunu savunan Neo-Klasikler tarafından ileri sürülmektedir. Neo Klasiklerin görüşleri iktisat literatüründe “Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı” olarak da bilinmektedir (Goodland ve Ledec, 1987: 20-23).

Neoklasik iktisat ekolu içinde yer alan Cambridge Okuluna göre, piyasa tek başına kaynakları etkin dağıtmada ve genel ekonomik dengenin sağlanmasında başarılı ve yeterli olamamaktadır. Bundan dolayıdır ki devletin piyasanın aksadığı bu alanlarda ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir (Bator, 1958: 356-362). Piyasanın tek başına yetersiz olduğu ve aksadığı teorisi Neo-Klasik iktisat ile maliye teorisini birleştiren alanlardan bir tanesidir. Bu teoriye göre kaynaklar asıl olarak piyasa mekanizması içinde etkin dağıtılmaktadır. Ancak piyasa mekanizmasının aksadığı veya yetersiz kaldığı alanlarda kamu ekonomisi devreye girmektedir (Hall vd., 2001).

Piyasa başarısızlığının olmadığı durumda ise serbest piyasa mekanizması sayesinde sosyal refah maksimize edilmiş olur (Mass-Colell vd., 1995). Piyasa başarısızlığının olmadığı durumlarda hükümet müdahalesi sosyal refahın azalmasına neden olabilir. Ancak piyasa başarısızlığının olmadığı durumlar çok yaygın değildir. Hemen hemen tüm ekonomilerde piyasa mekanizmasının kendiliğinden işlemesine bağlı olarak hükümet müdahalesi gerektiren ve sosyal refahı azaltan piyasa aksaklıkları bulunmaktadır (Cawley, 2011: 128-129). Bu piyasa

aksaklıkları genel olarak kamusal mallar, doğal tekeller, dışsallıklar, erdemsiz mallardan oluşmaktadır (Musgrave, 1959). Stiglitz, bu piyasa aksaklıklarına eksik piyasalar ve asimetrik bilgi durumlarını da eklemiştir (Stiglitz, 2000).

İktisat düşünürleri piyasanın aksadığı kamusal mallar, doğal tekeller, dışsallıklar, erdemsiz mallar gibi durumlar dışında ekonomiye etkinlik açısından herhangi bir müdahalenin gerekli olmadığını savunurlar. Piyasada herhangi bir aksama yoksa piyasa pareto etkindir ve kamunun piyasaya müdahale etmesine gerek yoktur (Saruç, 2015: 85). Ancak piyasa başarısızlıkları bulunduğu durumda ekonomistler bu başarısızlığın neden olduğu etkinsizliği gidermek için kamu politikalarının uygulanması gerektiğini ileri sürerler (Cawley, 2011:129). Ülkelerin serbest piyasasında faaliyet gösteren eğitim, sağlık, konut, gıda, sosyal güvenlik, savunma ve dış ticaret gibi birçok alanda piyasanın etkin işleyememesinin bir sonucu olarak devlet müdahalesi gerekliliği doğar. Şüphesiz bu müdahalelerin gerekçesi olan piyasa başarısızlıkları günümüzde sağlık alanında önemini arttıran ve toplumsal bir halk sağlığı problemi haline gelen obezite konusunda da varlığını göstermektedir (Alston vd., 2012: 166-168).

Obezite ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan hastalıkların hem ülke ekonomilerinde ortaya çıkardığı mali yük hem de sosyal ve psikolojik bozukluklar piyasa aksaklıkları nedeniyle kendiliğinden önlenememekte ve devlet müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca devlet müdahalesinin bir diğer nedeni olarak Obeziteyle bireysel mücadelede, beslenme veya diğer alışkanlıklar gibi faktörler nedeniyle yeterli etkiyi gösterememekte ve bireyler “miyop” olarak tanımlanmaktadır; diğer bir ifadeyle bireyler, davranışlarının uzun vadede ortaya çıkacakları etkileri hesaplayamamaktadır (Leifert ve Lucinda, 2015: 640).

Piyasa aksaklıkları neticesinde serbest piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözümlenemeyen obezite ve obeziteye bağlı hastalıkların toplumda oluşturduğu birçok sorunun çö-

zümü için kamuya görevler düşmektedir. Obeziteyle ilgili piyasa aksaklıkları durumunda kamu müdahaleleri piyasanın daha etkin çalışmasına ve sosyal refahın daha da artmasına yol açmaktadır (Efrat ve Efrat, 2012; Leach, 2004). Burada önemli olan nokta obezitenin ortaya çıkardığı maliyetin tek başına kamu müdahalesini haklı çıkaracak bir neden olmadığıdır (Philipson ve Posner, 2003). Aynı şekilde DSÖ, obezite ile mücadelede kamu müdahalelerini gerekli görmekte birlikte; bu kamu politikaları uygulanırken politikaların ekonomik bakımdan güç durumda olan nüfus üzerinde ortaya çıkaracağı tüm etkilerin göz önünde bulundurulmasını tavsiye etmektedir (WHO, 2015: 21).

Obeziteyi azaltmayı amaçlayan kamu politikalarının ekonomik gerekçeleri obez olanların maliyetlerinin obez olmayan bireylere de yüklendiği anlamına gelen dışsallıklar gibi diğer ekonomik aksaklıkların varlığına dayanmaktadır (Alston vd., 2012: 166). Kamu politikalarının uygulanmasını gerektiren ve bu sebeple devlet müdahalesinin haklı görüldüğü obezite ve aşırı şişmanlıkla ilgili piyasa başarısızlıkları 4 ana kategoride incelenmektedir (McCormick vd., 2007: 162):

- Dışsallıklar
- Eksik bilgi
- Erdemsiz Mallar
- Tutarsız Zaman Tercihleri

Obezite ve aşırı şişmanlığın artmasına neden olan ve serbest piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözümlenemeyen bu piyasa aksaklıklarının giderilmesi için kamu müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu müdahalesi sonrasında obeziteye neden olan piyasa başarısızlıkları giderilerek toplumsal bir halk sağlığı olan obezitenin ortadan kalkması veya minimum seviyeye inmesi sağlanmış olacaktır. Bu da sosyal refahı arttırarak toplumsal yaşamın daha kaliteli hale gelmesine yardımcı olacaktır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta devlet müdahalesinin piyasa aksaklıklarını gidererek sosyal refahı her zaman arttırmayabileceğidir. Eğer hükümet toplumun obezite ile ilgili tercihleri hakkında yeterli bilgi sahibi

değilse ve uygulanacak olan kamu politikaları toplumsal yapıdan kopuksa hükümet müdahaleleri sosyal refahın azalmasına neden olabilir (Efrat ve Efrat, 2012: 244-247).

Ekonomistler bunun önüne geçebilmek için obezite ile ilgili yapılan kamu müdahalelerinin örneğin sadece sağlıkla ilgili sorunlar değil de diğer başka birçok gerekçeye bağlanması ve bu müdahalelerin toplumun obezite ile ilgili düşüncelerini iyi analiz ederek yapılmasını önermektedirler. Nitekim obezite sonucu ortaya çıkan maliyetlerin serbest piyasa sistemi içerisinde sadece obez olan bireyler tarafından ödenmesi ve obez olmayanlara bu maliyetlerin yansıtılmaması durumunda hükümet müdahalesi sosyal refahın azalması neticesini doğuracaktır. Piyasa mekanizması içerisinde kendiliğinden çözülen sorunlara devletin müdahale etmemesi gerekmektedir. Ancak piyasanın kendiliğinden etkin olarak işlediği durumların yaygın olmadığı ekonomistler tarafından kabul edilen yaygın kanıdır (Alston vd., 2012: 166-168). Piyasanın kendiliğinden etkin olarak işlememesi sonucu devlet müdahalesini gerektiren obezite ile ilgili piyasa aksaklıklarına değinmek konunu daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Dışsallıklar

Piyasa mekanizması içinde bireyler yaptıkları tercihlerin tüm maliyetlerini içselleştiremediği durumlarda, sosyal maliyet özel maliyetten büyük olmakta ve diğer bireyler bu tercihlerden etkilenmektedir. Bu durum ekonomi literatüründe dışsallık olarak ifade edilmektedir. Dışsallıklar, kaynakların gerekenden fazla veya az düzeyde tüketime ve üretime konu olması nedeniyle piyasa aksaklığının nedenlerinden biridir (Buchanan ve Stubblebine, 1962: 374).

Ekonomistler obezitenin sağlık üzerinde ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara rağmen bireylerin fiziksel egzersiz ve diyetle ilgili para ve zamanlarını nasıl ayıracıklarını belirleme özgürlüğüne sahip olduklarını savunurlar (McCarthy, 2004). Dolayısıyla bireyler obez olma olasılıklarını arttıracak faaliyetler de dahil olmak üzere serbestçe hareket etmelidirler. Eğer birey-

ler az egzersiz yapıp daha fazla gıda tüketmeyi tercih ediyorsa bu onları mutluluğunu arttırabilir. Çünkü daha az egzersiz yapıp çok fazla gıda tüketmek bireyleri daha mutlu yapabilir. Bundan dolayı bireyler serbestçe hareket etmelidirler (Patricia vd., 2003: 30). Yani obeziteden kaynaklanan olumsuz sonuçların varlığı kendiliğinden tek başına obezite sorununa yönelik hükümet müdahalesinin gerekli olduğu anlamına gelmez (Cummings, 2010: 273-277).

Eğer birey bu tercihlerinin tüm maliyetlerine katlanır ve bu faaliyetlerinin tüm risklerinden haberdar olursa devlet müdahalesini gerekli kılacak hiçbir sebep olmayacaktır. Bununla birlikte bireyin yaptığı tercihler karşısında ortaya çıkan maliyetleri üstlenmemesi durumunda tüketim optimal noktadan daha yüksek olacak ve toplum bu dışsallığın maliyeti ile karşılaşmış olacaktır (McCormick vd., 2007: 162-163).

Sosyal maliyetin özel maliyetten büyük olması ve bu farkın fiyat mekanizmasına yansımaması bireylerin karar verme süreçlerini etkilemeyecektir. Dolayısıyla üretim veya tüketim faaliyetleri sonucu üçüncü kişiler de bu faaliyetlerden etkilenecek ve dışsallık meydana gelecektir. Bu da piyasada kaynakların etkin dağılımında bir sapma meydana getirecek ve piyasanın işleyişinde aksaklıklara neden olacaktır (Bakırtaş, 2002: 58). Devlet müdahalesi ancak piyasa başarısızlığı olan ve topluma maliyet yükleyen bu dışsallığı düzeltmek için haklı görülebilir (McKinnon,2010; Bhattacharya ve Sood, 2007).

Ekonomistler tüketiciler ve üreticiler tarafından karşılanan tüketim ve üretim maliyetini “içsel maliyet” olarak tanımlarken, bu üretim ve tüketim faaliyetinin fiyat mekanizması dışında diğer insanlar üzerinde oluşturduğu yükü “dışsal maliyet” olarak tanımlamaktadır. Dışsal maliyetler olduğu durumda karar vericiler yaptıkları faaliyetlerin maliyetini hesaplarken dışsal maliyetleri hesaba katmadıkları için toplam maliyeti eksik hesaplarlar. Bundan dolayı serbest piyasa mekanizması sosyal refahı maksimize edemez. Üretim ve tüketimin optimal düzeyde gerçekleşmesi, toplam maliyetin doğru olarak hesap-

lanabilmesi ve sosyal refahın maksimize edilebilmesi için dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak devlet müdahalesi ile gerçekleşmektedir (Cawley, 2011:130).

Obezite durumunda dışsallık, obez bireylerin tıbbi veya tıbbi olmayan bakım maliyetlerini risk havuzu nedeniyle tam olarak karşılamadığı durumda ortaya çıkar. Obez ve obez olmayan bireylerin toplandığı risk havuzları dikkate alındığında özel sigorta şirketleri obez grupların bulunmadığı risk havuzları ile karşılaştırıldığında daha yüksek sigorta primi hesaplarlar. Obezite ile ilgili ilave sağlık maliyetleri yalnızca özel sigorta şirketleri tarafından obez olmayan bireylere yüklenmemekte ayrıca kamu sağlık sigorta sistemi tarafından da yüklenmektedir (Elston vd., 2007: 172-174). Nitekim ülkelerin kamu sağlık sigorta kurumları obezite ile ilgili ortaya çıkan ilave maliyetleri kendi bütçesinden karşıladığı için bu maliyetler de topluma yüklenmiş olmaktadır. Finkelstein vd. (2004) tarafından yapılan çalışmalarda hükümetin obezite ile ilgili yıllık tıbbi bakım masraflarının yarısından fazlasını karşıladığını tahmin edilmiştir. Yine aynı yazar tarafından yapılan başka bir çalışmada vergi mükelleflerinin ödediği yıllık 175 dolar verginin obezite ile ilgili ilave maliyetlerin karşılanmasında kullanıldığı tahmin edilmiştir (Finkelstein vd.,2004: 23). Diğer taraftan obez olmayan bireyler obez bireylere göre daha geç emekli olduklarından dolayı emeklilik sisteminin yararlarını daha az görmekte ve bu sisteme daha fazla prim yatırmaktadırlar. Ancak obez bireyler hem erken emekli olmakta hem de emeklilik siteminden daha erken yararlanarak sigorta fonlarında azalmaya neden olmaktadır (Cawley, 2011:130).

Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta obez bireylerin bazı durumlarda pozitif dışsallık oluşturabileceğidir. Obez bireylerde erken ölümlük oranı daha yaygın olduğu için bu kişiler erken ölüm nedeniyle emekli maaşlarını obez olmayan bireylere göre daha kısa süre boyunca alırlar. Aynı şekilde erken ölüm nedeniyle sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinden daha kısa yararlanırlar. Obez bireyler ayrıca iş

hayatında diğer bireylere göre daha düşük ücretle çalışmaktadırlar. Bu gibi durumlar maliyet tasarrufuna ve pozitif dışsallığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Cawley, 2004; McCormick vd., 2007: 162-163; Bhattacharya ve Bundorf, 2007). Ancak yapılan çalışmalar obezitenin neden olduğu dışsal maliyetin maliyet tasarrufundan oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (McCormick vd., 2007:163).

Obez bireylerin topluma yüklediği dışsal maliyetlerden bir diğeri ise uçak, otomobil ve trenlerde daha fazla yer kaplamaları ve daha ağır olduklarından dolayı ulaşım araçlarının daha fazla yakıt yakmak zorunda oldukları için aynı yeri paylaştıkları diğer insanlara yüklemiş oldukları maliyettir. Şayet bunu düzenlemeye uygun fiyatlandırma politikası yoksa bu maliyetler obez olmayan bireyler tarafından da karşılanır (Alston vd., 2012: 167).

Obezitenin neden olduğu dışsal maliyetler arasında işte varol(a)mama, işe devam etmeme gibi dolaylı maliyetleri de sayabiliriz. Nitekim işte varol(a)mama, işe devam etmeme, engellilik gibi nedenlerden dolayı üretimde büyük bir verimlilik kaybı yaşanabilmektedir. Üretimde yaşanan bu verimlilik kaybı obez olmayan bireylerin gelirlerinin azalmasına yol açarak negatif dışsal maliyet oluşturabilirler. Aynı şekilde obez bireylere verilen işsizlik maaşı, engelli maaşı yardımları da dışsal maliyet kapsamında değerlendirilmektedir (Saruç, 2015: 88). Obezite nedeniyle ortaya çıkan bu dışsal maliyetlerin önlenmesi için, her ne kadar bazıları özel sektör tarafından içselleştirilebilirse de (örneğin bazı hava yolu şirketleri aşırı şişman yolcuların iki bilet almasını veya diğer yolculara göre daha yüksek ücret ödemesini zorunlu tutmaktadır), devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal refahın artması için obezite nedeniyle ortaya çıkan ve toplumun her kesimine yayılan dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi gerekmektedir.

Eksik Bilgi

Obezite ile ilgili başka bir piyasa aksaklığı da eksik bilgidir. Eğer bireyler diyet, egzersiz ve kilo verme konusundaki tercih-

lerinin sonuçlarını tam olarak anlamıyor ya da doğru bir şekilde algılayamıyorsa burada eksik bilgiden söz edebiliriz. Bu durumda refahlarını azaltan kararlar almak durumunda kalabilirler. Eksik bilgi çeşitli biçimlerde olabilir; farkı yiyeceklerin kalori içeriği hakkında bilgi, kalori ve kilo arasındaki ilişkinin bilgisi, kilo ile sağlık riski ve maliyeti arasındaki ilişkinin bilgisi vb. (McCormick vd., 2007:163). Tüketicilerin tükettikleri yiyeceklerin içeriği hakkında gıda üreticilerinden önemli ölçüde daha az bilgi sahibi oldukları bilinmektedir. Aldıkları gıdaların kalorisini tam olarak bilmeyen tüketicilerde enerji alım ve tüketiminde dengesizlik oluşmaktadır. Örneğin tüketiciler restoranlarda tükettikleri yiyeceklerin kalorisini hakkında tam bilgi sahibi değildirler. Bu eksik bilgi obezite görülme sıklığını artırabilmektedir (Cawley, 2011:129).

Tüketicilerin gıdaların içerikleri ve kalori değerlerini analiz ederek karar alma sürecinde kullanmasının zaman maliyeti olduğunu ve bireyin çoğu zaman bu zaman maliyetine katlanamayacağı bilinmektedir. Bu durumda bireyler gıdaların sağlıklı olup olmadıklarına bakmadan ya da bu maliyete katlanmadan tüketimlerini gerçekleştireceklerdir. Bu da toplumdaki obez bireylerin sayısında artışa neden olacaktır. Bunun önüne geçilebilmesi için gıdalar ile ilgili bilgilerin kamu tarafından tüketicilere sunulması gerekmektedir (Cawley, 2004: 364-367).

Gıdaların kalorileri hakkındaki bilgi eksikliği özellikle ev dışında hazırlanan gıdaların yaygınlaşmasıyla daha da artmıştır (Wootan ve Osborn, 2006: 266-268). Tükettikleri gıdaların içeriği ile ilgili tam bilgi sahibi olmayan bireyler buna ek olarak bilgi eksikliği sonucu tükettikleri gıdaların sağlıklarında nasıl bir olumsuz sonuç ortaya çıkaracağı hakkında da bilgi eksikliği yaşamaktadırlar. Gıdaların içeriği ve tüketilmeleri durumunda bireylerin sağlığını nasıl etkileyeceği ile ilgili yol gösterici bilgilerin arzı sadece özel sektöre bırakıldığında bu tür bilgiler kamusal mal özelliği taşıdığı için yeterli düzeyde sunulamayacaktır. Kamusal mal özelliği taşıyan bu tür bilgiler bir kere üretildikten sonra, kişiler arasında serbestçe dolaşacağı (dışlanamaz)

için serbest piyasa ekonomisinde eksik üretilirler (Saruç, 2015: 87). Bundan dolayı obeziteye neden olan enerji yoğun gıdalar ve bu gıdaların tüketimi neticesinde ortaya çıkacak sağlık sorunları hakkında piyasa başarısızlıkları oluşmaktadır. Bu da devlet müdahalesine gerekli kılmaktadır.

Erdemsiz Mallar

Piyasanın etkin işleyememesi sonucunda gerek duyulan kamu müdahalelerinin gerekçelerinden bir diğeri de rasyonel kara veremediği düşünülen bireyleri korumak için yapılan faaliyetlere ilişkindir. Örneğin bazı bireyler rasyonel karar verecek yaşta olmayabilir, bazı maddelere bağımlılık duyabilir veya bazı bireyler kendilerini kontrol etme problemi yaşayabilirler. Bu gibi durumlarda yiyecek ve kilo kendi refahlarını optimal düzeye çıkaramayan bireyler için erdemsiz mallar olarak görülebilir (McCormick vd., 2007:163). Bireylerin kendileri için en iyi seçimi tam ve doğru olarak bilememeleri durumunda erdemsiz malların tüketimi artabilir. Bu durumda devlet müdahalesi ile obez bireyler için erdemsiz mal sayılabilecek faaliyetlerin sınırlandırılmasına gerek duyulacaktır.

Birçok insan devletin bireysel tüketim tercihlerinde, hatta bebeklerin ve çocukların nasıl beslenmesi gerektiği konusunda bile, rol oynayabileceği ve bunları düzenleyebileceği fikrine karşı çıkabilir. Ancak devletin erdemsiz mal sayılabilecek ve ileri derecede obeziteye neden olan malların tüketimini düzenlememesi, piyasa kendiliğinden bu olumsuzluğu gideremediğinden, ileri safhada önemli sağlık sorunları ile maliyetlerle karşılaşmamıza neden olabilir (Alston vd., 2012: 167).

Toplum, yetişkinlerin yüksek kalorili yiyecekler ile hareketsiz yaşam tarzının yararları ve maliyetlerinin ağırlığını hesaplayarak doğru tercihte bulunabileceğine inanmasına rağmen çocukların ve gençlerin verdiği kararların doğruluğundan emin olamamaktadır. Erdemsiz mal olarak sayılabilecek obeziteye neden olan yüksek yağ içeren gıdalar ile şekerli içeceklerin tüketilmesinin önlenmesi devlet müdahalesi ile mümkün olabilmektedir. Çünkü çocuklar ve gençler serbest piyasa pazarına ve

çocuklar için yayınlanan reklamlara karşı savunmasızdırlar (Cawley, 2011:132). Örneğin çocuklar 11 yaşına kadar televizyon reklamları ile televizyon programlarının kendileri için uygun olup olmadığını idrak edemezler. Bundan dolayı bazı Avrupa ülkeleri çocuklara yönelik televizyonlarda yayınlanan gıda reklamlarını yasaklamıştır. Amerika'da yapılan bir araştırma, çocuklar için yayınlanan gıda ile ilgili televizyon reklamlarının yasaklanmasının 3-11 yaş aralığı çocuklarda obezite prevalansının %18, 12-18 yaş arası çocuklarda ise %14 azalttığını göstermiştir (Chou vd., 2008: 611-615).

Gıda tüketim alışkanlıkları ile egzersiz alışkanlıklarının erken yaşta kazanıldığı düşünüldüğünde devletin rasyonel karar verme yeteneğine sahip olmayan bu bireylerin tüketim tercihlerine müdahale ederek sosyal refahlarını arttırması önem taşımaktadır. En az bir obez ebeveyne sahip olan çocukların obez ebeveynleri olmayanların yaklaşık üç katı obeziteye yakalanma olasılıklarına sahip olduğu göz önüne alındığında devlet müdahalesinin gerekliliği daha da anlaşılır olmaktadır (Whittaker vd., 1997: 869-872).

Tutarsız Zaman Tercihleri

Devletin bireylerin rasyonel kararlar alamadığı gerekçesiyle diyet, egzersiz ve kilo ile ilgili olarak yetişkinlerin kararlarına müdahale etmesinin haklı olup olmadığıyla ilgili olarak birçok tartışma yapılmaktadır. Buna göre bireyler özellikle tüketimleri ile ilgili olarak aldıkları kararların uzun dönemli etkilerine bakmazlar. Bu bireylere göre şuan için tüketim sonucu duydukları tatmin düzeyi daha önemli olmaktadır. Bundan 20-30 yıl sonra özellikle obeziteye neden olan şekerli ve yüksek yağ oranı içeren gıdaların sağlıklarında oluşturacağı olumsuz sonuçları dikkate almazlar. Bireyler tüketim ile ilgili tercihlerde bulunurken gelecek zamanı dikkate almadan tutarsız zaman tercihlerinde bulunurlar. Bu durum aslında hükümet müdahalesinin haklı gerekliliğini açıkça göstermektedir (McCormick vd., 2007:163).

Obeziteye neden olan gıdaların bireylerde bağımlılık yap-

bileceği ve bazı bireylerin kendilerini kontrol etme şanslarının olamayacağı göz önünde tutulduğunda bireyler anlık tatmin olma arzusu altında tüketim aşamasında rasyonel davrandıklarını varsayan ancak daha sonrasında pişman olacakları kararlar verebilmektedirler. Bireylerin bu kararları uzun vadeli yaşam beklentileri ile tutarlı değildir. Örneğin bireyler anlık tatmin olma arzusu ile şekerli veya yüksek yağ içeren gıdalar tüketme tercihinde bulunabilirler. Ancak uzun vadede tükettikleri bu üründen dolayı pişmanlık duyabilirler. Aslında bireylerin tutarsız zaman tercihlerinde bulunmalarına neden olan birçok durum mevcuttur. Örneğin gıda tüketirken bulunulan ortam, porsiyon miktarı, gıdaların çok çeşitli ve farklı renklerde bulunması, farklı türde menüler uygulanması, ambalajlar ve uygulanan reklamlar gibi faktörler bireyler ve özellikle çocuk ve gençlerin zamansal olarak yanlış tercihlerde bulunmalarına neden olabilir (Wansink, 2010). Bundan dolayı bazı bireylerin anlık tatmin olma arzusu ile gelecekteki zararlar arasında seçim yapma biçiminde obeziteye yönelik tutarsız zaman tercihleri gösterebilecekleri ileri sürülmüştür (Yach vd., 2006: 63-64).

Tutarsız zaman tercihlerinde bulunan bu kişilerin dışsal bir yardım almadan uzun vadeli optimal tercihlerde bulunabilmesi zor olabilir. Devletin uzun vadeli rasyonel kararlar alamayan ve obezite ile sonuçlanan bireylerin gıda tüketimi, egzersiz gibi tercihlerini düzenleyecek müdahalelerde bulunması sosyal refahı arttıracaktır. Tutarsız zaman tercihlerinin ortaya çıkmasında gerekli olan devlet müdahalesinin gerekçelerinden biri uzun vadeli rasyonel tercihlerde bulunamayan bireylerin sağlıkları ile ilgili olumsuzluk yaşamaları iken diğer bir gerekçe toplumsal bir sağlık sorunu olan obezitenin ülke ekonomisinde ortaya çıkardığı mali yüküdür. Serbest piyasa düzeni içinde kendiliğinden çözülemeyen bireylerin tutarsız zaman tercihleri bu sebeplerden dolayı devlet müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Devlet çeşitli kamu politikaları yürüterek bireylerin uzun vadede obeziteyi engelleyecek rasyonel tercihlerde bulunmalarını sağlayabilir.

Serbest piyasa düzeni içinde obezite ile ilgili ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının giderilmesi için kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Piyasa aksaklıklarına kamu politikaları yoluyla yapılan devlet müdahalesi piyasanın etkin bir şekilde işlemlerini sağlayarak hem piyasadaki üretim ve tüketimi optimum düzeye getirecek hem de obeziteye neden olan piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmış olacaktır. Devlet müdahalesi gerektiren dışsal maliyet, erdemsiz mallar, eksik bilgi ve tutarsız zaman tercihleri gibi piyasa aksaklıklarının düzeltilmesi bireylerin daha sağlıklı bir yaşam sürmelerine yol açarak sosyal refah düzeyinin arttıracaktır. Devlet müdahalesi sayesinde bireyler tüketim, egzersiz, diyet gibi faaliyetleri ile ilgili faydaları ile maliyetlerini hesaba katarak topluma dışsal bir maliyet yüklemeyen tam bilgi altında uzun vadeli rasyonel kararlar alabileceklerdir. Bu da obezite yaygınlığının azalmasına ve toplum sağlığını tehdit eden bir hastalık halini almasına engel olacaktır.

Sonuç

Devletler özel kesimin yetersiz kaldığı ve piyasada kendiliğinden çözülemeyen ekonomik, sağlık, eğitim gibi toplumsal sorunlarla mücadelede kamu politikaları yürütmektedirler. Özellikle toplum sağlığını etkileyen ve dışsallığı önemli boyutlara ulaşabilen sorunlar kamu politikalarının en önemli gereklerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim ilk başlarda bireysel bir sağlık sorunu olarak görülmesine rağmen son on yıllarda dünya genelinde önemli boyutlara ulaşan ve ölümcül derece birçok sağlık sorununa neden olan obezite bu kamu politika gerekliliklerinden birini oluşturmaktadır. Obezitenin piyasada kendiliğinden çözülemeyen ve kamu politikalarına ihtiyaç duyulan gerekleri arasında dışsallıklar, eksik bilgi, erdemsiz mallar ve tutarsız zaman tercihleri yer almaktadır.

Obezite ile mücadeleye karşı uygulanan kamu politikalarından dışsallıklar, erdemsiz mallar, tutarsız zaman tercihleri ile erdemsiz malların incelendiği çalışmada ulaşılan sonuçlara göre obezite sonucu ortaya çıkan ek bir maliyetin obez olmayan bireylere doğrudan ve dolaylı maliyetler yoluyla negatif bir dış-

sal maliyet yüklediği, bireylerin obezite hastalığı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları, obeziteye neden olan zararlı gıdalar ve içerikleri ile ilgili bilgilere üreticilere göre daha az sahip oldukları, obezite hastalığından korunma yolları hakkında bilgi sahibi olmadıkları, mikro açıdan bireyin makro açıdan ise toplumun sağlığını olumsuz etkilediği için obezitenin erdemsiz mal olarak kabul edildiği, bireylerin obeziteye neden olan gıdalardan şuan duyduğu hazzı ileriki dönemlerde yaşayacağı birçok olumsuz duruma tutarsız olarak tercih etmesi gibi durumlar nedeniyle kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Obesite ile etkin ve verimli mücadele etmek için kamu politika nedenleri ve gereklerinin doğru ve tam olarak analiz edilmesi, bireylerin gıda tercihi gibi kişisel haklarına belli sınırla dahilinde yol gösterici nitelikte müdahale edilmesi, halkın bu kamu politikalarına bakışının olumlu yöne çevrilmesi, kamu politika gereklerinin etkin işleyen piyasanın alanına girmemesi ve bu politikaların günün koşulları ve hastalığın ekonomik, sosyal, psikolojik sonuçları dikkate alınarak yeniden ve sürekli düzenlenmesi obezite ile mücadeleye önemli katkılar sunacaktır.

Kaynaklar

- Alston, J. M., Abigail M. O., Parks, Jo. C. (2012). U.S. Food Policy and Obesity, Public Health - Social and Behavioral Health. Prof. Jay Maddock (Ed.). InTech, DOI: 10.5772/36500.
- Bator, F. M., (1958). The Anatomy of Market Failure. The Quarterly Journal of Economics, Vol. 72, No. 3 (Aug., 1958), ss. 351-379
- Bhattacharya, J., Sood, N. (2007). Health Insurance And The Obesity Externality. The Economics Of Obesity, 279, 280 (Kristin Bolin and John Cawley, eds., 2007)
- Buchanan, J. M., Stubblebine, C. (1962). Externality. *Economica*, 29(116): 371-384.
- Cawley, J. (2004). An economic framework for understanding physical activity and eating behaviors. *American Journal of Preventive Medicine*. 27(3S): 117-125.
- Cawley, J. (2011). The Economics of Obesity. Cawley, J. (Ed.). The

- Oxford Hnadbook of the Socila Science of Obesity, Oxford University Press.
- Chou, S., Rashad, I., Grossman, M. (2008). Fast-Food Restaurant Advertising on Television and Its Influence on Childhood Obesity. *Journal of Law and Economics*, 51: 599-618
- Çevik, H. H., Demirci, S. (2008). *Kamu Politikası: Kavramlar, Aktörler, Süreç, Modeller, Analiz, Karar Verme*. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Dye, T. R., (1987). *Understanding Public Policy* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Efrat, W. M., Efrat, R. R. (2012). Tax Policy and The Obesity Epidemic. *Journal of Law and Health*, 25, s. 233-263.
- Elston, J., Stanton, K. R., Levy, D. T. (2007). Tax Solutions To The External Costs Of Obesity. *Obesity, Business & Public Policy*, (Zoltan J. Acs et al., 2007).
- Finkelstein, Eric A., Ian C. F., Wang, G. (2004). State-Level Estimates of Annual Medical Expenditures Attributable to Obesity. *Obesity Research*, Vol. 12 No. 1 January 2004.
- Goodland, R., Ledec, G. (1987). Neoclassical economics and principles of sustainable development. *Ecological Economics*, Volume 38, Issues 1-2, September 1987, ss: 19-46
- Hall, C., Lindenberger, D., Kümmel, R., Kroeger, T., Eichhorn, W. (2001). The Need to Reintegrate the Natural Sciences with Economics. *BioScience*, 51(8):663-673.
- Kirmanoğlu, H. (2007). *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Yayınevi, İstanbul
- Lavender, W. (2009). *Worldview and Public Policy: From American Exceptionalism to American Empire*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fairfax, VA: George Mason University.
- Leach, J. (2004). *A Course in Public Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Leifert, R. M., Claudio R. L. (2015). Linear Symmetric 'Fat Taxes': Evidence from Brazil. *Applied Economic Perspectives & Policy*, 37(4), 634-666.

- Mas-Colell, A., Michael D. W., Jerry R. G., (1995). *Microeconomic Theory*, Oxford University Press, New York,
- Musgrave, R., (1959). *The Theory of Public Finance*, McGraw-Hill, New York.
- Mccormick, B., Stone, I. (2007). Economic costs of obesity and the case for government intervention. *Obesity Reviews*, 8 (Suppl. 1), ss: 161-164
- Mccarthy, M. (2004). The Economics of Obesity. *The Lancet*, 2169, 2170.
- Mckinnon, R. A. (2010). A Rationale for Policy Intervention in Reducing Obesity. *12 Am. Med. Ass" N J. Ethics*.
- Parsons, W. (1995). *Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Philipson, T. J., Posner, R. A. (2003). The Long-Run Growth in Obesity as a Function of Technological Change. *Perspectives in Biology and Medicine*, 46(Number 3 Supplement): S87-S107.
- Saruç, T. (2015). *Obezite Ekonomisi*, Seçkin yayıncılık, Ankara
- Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector*. Third Edition, New York. W. W. Norton & Company.
- Wansink, B. (2010). *Mindless Eating: Why We Eat More Than We Think*. Random House Publishing Group
- Whitaker, R. C., Wright, J. A. Pepe, M. S., Seidel, K. D. ve Dietz, W. H. (1997). Predicting obesity in young adulthood from childhood and parental obesity. *New England Journal of Medicine*, 337 : 869-873.
- Wootan, M. G., Osborn, M. (2006). Availability of Nutrition Information from Chain Restaurants in the United States. *30 AM. J. Preventative Med.* 266, 268.
- Yach, D., Stuckler, D., Brownell K. D. (2006). Epidemiologic and economic consequences of the global epidemics of obesity and diabetes. *Nature Medicine*, Volume 12, Number 1, 62-66.
- <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en>. (Erişim Tarihi: 10.01.2019).